

АЗБУКА НАРОДНОЇ МУДРОСТІ

Як вересніє, то дощик сіє

Небеса прозорі,
Як глибінь ріки,
Падають, як зорі,
З явора листки.
А над полем нитка
Дзвенить, як струна.
Зажурилась квітка —
Чує сніг вона.

Д. Павличко

Настала чарівна первоосіння пора. Найперше про це сигналізує береза: на ній з'являються поодинокі жовті листочки.

Назва місяця пов'язана з вересом (вереском), що зовсім не випадково: в цей час розпочинається масове цвітіння цієї чудової медоносною рослини. Вона, як і липа, відіграє значну роль у бджільництві. Та не щодня мають змогу вилітати з вуликів крилаті трудівниці. Небо все частіше затягують хмари, і починає сіяти дрібний дощ. Недарма у народі вважають, що вересень «суміщає літо й осінь», бо в цей час уперше тепло з холодом зустрічаються.

На цей місяць припадає день осіннього сонцестояння — 21 вересня тривалість дня і ночі однакова. Відтепер Сонце поверне на зиму, ночі ставатимуть дедалі довшими, а дні коротшими. Та похолодання не настає зненацька. Під кінець місяця знову повертаєть-

ся тепла суха погода — «бабиним літом» називають у народі цей недовгий проміжок часу. Здавна люди примічали, коли багато павутиння на «бабине літо» — чекай теплу ясну осінь, але холодну зиму.

Грім у вересні — на тривалу осінь. Післяобідній дощ тривалий. Павутиння стелиться по рослинах — на тривале осіннє тепло. Якщо листя берези восени починає жовтіти з верхівки, то наступна весна буде рання, а якщо знизу — пізня. Горіхи рясно вродили, а грибів мало — зима буде сніжна й морозна. Припинився рух мурахів коло мурашника — чекай негоди. Кури починають линяти рано восени — на теплу зиму. Перед негодою кіт тягнеться до води і п'є її більше, ніж звичайно.

А які ви знаєте прикмети вересня?

Оголилося поле під серпом і косою, тьмяніють яскраві барви лучних трав. Деревя вбираються в різнобарвні осінні шати. А деякі кущі, наприклад бузок, залишаються ще зеленими. Тварини починають готуватися до зимівлі: запасати корм, утеплювати нори, лігва і гнізда. Ось трудівник-повзик атискує горішки ліщини у шпари кори дерев, а в дулла складає крилатки клена. Білки

невтомно збирають горішки й жолуді, гриби настромляють на гострі сучки. Хом'як носить з поля овес і горох до своєї комори, бурундук — насіння соняшника, а водяний пацюк запасається картоплею з городів.

Багато риби тримається на своїх улюблених місцях, у кожного виду свої смаки: окунь уподобав глибочінь, краснопір — плесо між лататтям, а голівень — ями біля високої кручі.

Поспостерігайте, як комахи влаштовуються на зиму, намалюйте, опишіть їхні дії. Дайте відповідь на запитання: Про що йдеться у приказці? Чому так говорять про осінь і місяць року? Порівняйте ці відомості зі своїми спостереженнями за навколишнім.

Як вересніє, то дощик сіє.

Вересень — свято осені, «бабине літо».

Вересень птахів у дорогу підганяє.

У вересні і листок на дереві не тримається.

У вересні ліс здається рідшим, а пташині голоси тихішими.

У вересні — одна ягода, і то гірка горобина.

В осінню пору — птиця з двору.

Восени і горобець ситий.

Завдання на вересень:

1. Виготуйте набір іграшок та аплікацій «Казка лісу» для підшефного дитячого садка. Ягоди глоду й горобини, каштани й жолуді, кумедний сучок, зламана вітром гілка ялини і кленове листя — все знадобиться в роботі.

2. Полин, найгіркіша з усіх трав, має чудові лікувальні властивості. У нашій країні поширені полин гіркий і полин звичайний, або чорнобилі.

Навчіться розпізнавати ці два види рослини. Яка з помічених ознак найбільш характерна?

Консультація. По-перше, у чорнобилі стебла темні, за що рослина і дістала свою назву. По-друге, полин звичайний, як правило, вищий від

гіркого. Але найхарактерніша третя ознака: листя у чорнобилу низу сріблясте, а зверху темно-зелене; у долину гіркого листя сріблясте і знизу, і зверху.

3. «Заграв, засяяв усіма барвами вересневий осінній ліс. Сипле під ноги грибникам обемки різнокольорового листя. В лісі багато горобини —

осінь буде дощова...» Продовжте цю розповідь, використавши свої спостереження за природою і працею людей у вересні. Як змінювалися протягом місяця висота Сонця, тривалість дня, температура повітря? Вітри яких напрямів переважають? Порівняйте із серпнем. На яких деревах почало жовтіти листя? Які квіти ще цві-

туть? Не забудьте занотувати дату перших заморозків. Як це вплинуло на листопад? Що цікавого помітили у поведінці комах і птахів? Які види праці у вересні виконуються? В яких роботах брали участь самі?

З. В. ДРУЗЬ,

*викладач
Криворізького педінституту*

ВАЖЛИВА ЛАНКА В ЕКОЛОГІЧНІЙ РІВНОВАЗІ

Болота — перезволожені ділянки землі, зарослі вологолюбною рослинністю, утворюються внаслідок застоювання води й заростання водойм. У них звичайно розвивається болотний тип ґрунтоутворення, нагромаджуються органічні речовини, що не розкладаються і згодом утворюють шари торфу.

Залежно від мінерального живлення болота поділяють на верхові, перехідні й низинні; за рослинністю — на лісові, чагарникові, трав'яні, мохові; мікрорельєфом — на низинні, заплавні, схиліві, вододільні. У флорі боліт поширені різноманітні вологолюбні рослини (переважно трави й мохи). Багато водиться птахів, комах та інших тварин.

На території СРСР близько 350 млн. га боліт, в УРСР їх загальна площа становить понад 1,2 млн. га, а в Білорусії — 2,5 млн. га. На Україні болота в основному розташовані на Поліссі. Це переважно низинні ділянки землі у лісостеповій смузі, здебільшого в заплавах великих річок. Болотні травостої у природному стані (не осушені) населення використовувє як сіножаті, а інколи й пасовища.

Та нині дедалі зменшується кількість таких земель: понад 5,5 млн. га їх осушено за роки Радянської влади, більшість — у Європейській частині країни. По республіці загальна площа

земель з осушувальною мережею зросла більше, ніж у 4 рази, і становить близько 1 млн. 500 тис. га. Найбільше їх у Львівській, Ровенській, Закарпатській, Чернігівській, Волинській, Житомирській та Київській областях. На осушених ділянках вирощують сільськогосподарські культури, траву на сіно, добувають торф.

Болота відіграють величезне значення в екосистемах, особливо як резервуари води на вододілах, біля витоків річок, у районах з піщаними ґрунтами тощо.

На деяких сфагнових болотах шар торфу досягає 5 метрів. Середній його приріст за 1000 років становить близько 1 м. Найдавніші торфовища, як вважають учені, утворилися не менш як 1 млн. років тому.

У нашій країні проводиться величезна робота по зрошенню й обводненню засушливих районів, споруджуються штучні водойми і канали, осушуються болота. Все це значно вплинуло на екологічний стан природи. Хоч меліораційні заходи, спрямовані на збільшення посівних площ, підвищення їх продуктивності, розширення пасовищ тощо, важливі, однак у цій справі потрібно знати міру. Адже не секрет, що досі ми звикли дивитися на болота у кращому випадку як на пустки, що не мають ніякої цінності. Отже, і прагнемо їх осушити, викорчувати чагарники, окультурити. Правомірність такого погляду здається настільки очевидною, що люди-

на з притаманною їй енергією береться за знищення боліт і перетворення природи на свій розсуд. Та природа не пробаєчас не обгрунтованих дій: почали міліти, а подекуди й зовсім зникати річки, висхати ліси, поля. Там, де ще недавно зеленіли луки, тишили око різнотрав'ям соковиті заплави, утворилися пустирі, навіть незначний подих вітру піднімає в атмосферу хмари куряви. Величезної шкоди почали завдавати «чорні» бурі. За лічені хвилини вони зносять родючий верхній шар ґрунту, який нагромаджувався тисячоліттями...

Винятково важлива роль боліт у боротьбі з пожежами й посухами. Як людина запасє на випадок пожежі вогнегасники, бочки з водою, ящики з піском, так і завбачлива природа утворила на екстремальній випадок болота, де все живе може знайти притулок і поживу. Зруйнувати ці аварійні запасники досить легко, значно важче й дорожче їх відновити.

Особливо стає зрозумілим значення боліт у збереженні екологічної рівноваги у природі, коли бодай спрощено проаналізувати, що відбувається з осушеними, але не освоєними безстічними водоймами, що при цьому ми втрачаємо. Насамперед припиняється торфонагромадження — народне господарство позбавляється цінного палива і добрива. Зникає рослинність — не очищується повітря від вуглекислого газу й пилу, зникають ягоди і лікарська сировина, величезна